

مبانی جامعه‌شناسی

(با تأکید بر روابط آن با سیاست)

مؤلف:

دکتر یوسف ترابی

(عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین)

دانشگاه علوم انتظامی امین

۱۳۹۹

انجمن علمی پژوهش‌های انتظامی ایران

انتشارات دانشگاه
علوم انتظامی امین

مبانی جامعه‌شناسی (با تأکید بر روابط آن با سیاست)

مؤلف: یوسف ترابی

ناظر علمی: دکتر محمد جهان‌تاب

ویراستار ادبی: راضیه فاضل

چاپ یکم: پاییز ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز تولید و چاپ معاونت آماد و پشتیبانی ناجا

نشانی: تهران، ابتدای بزرگراه شهید خرازی، خیابان شهید جدی اردبیلی، دانشگاه علوم انتظامی امین،

تلفن: ۴۸۹۳۱۲۹۳

هر نوع چاپ و انتشار بدون مجوز ناشر، پیگرد قانونی دارد

سرشناسه: ترابی، یوسف، ۱۳۳۹ -

عنوان و نام پدیدآور: مبانی جامعه‌شناسی (با تأکید بر روابط آن با سیاست) / مؤلف یوسف ترابی.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین، انتشارات: انجمن علمی پژوهش‌های انتظامی، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۱۷۶ ص. وضعیت فهرست نویسی: فیا

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۶۳۵۲۲-۷ یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۷۱ - ۱۷۶.

موضوع: جامعه‌شناسی

Sociology

شناسه افزوده: دانشگاه علوم انتظامی امین. انتشارات

شناسه افزوده: انجمن علمی پژوهش‌های انتظامی

رده بندی کنگره: ۶۰۶HM

رده بندی دیویی: ۳۰۱

شماره کتابشناسی ملی: ۷۳۲۹۹۱۵

پیشگفتار معاونت تربیت و آموزش دانشگاه

سرعت شتابان علم و فناوری همراه با گسترش روزافزون آن به خصوص علوم و فنون مرتبط با دانش پلیسی و به تبع آن، واگذاری مأموریت‌ها و وظایف جدید به افسران پلیس، ما را بر آن می‌دارد برای همراهی با کاروان رشد و توسعه، با نگاه نوین و عالمانه به این مقوله نگریسته و در این رهگذر از اندوخته‌های علمی اندیشمندان و صاحب‌نظران بهره‌مند شویم.

در قرن حاضر که عصر دانایی و اصالت دانش می‌باشد، حوزه علوم تخصصی پلیس توانسته است به تناسب نیازهای فراوان بشری و ارتقای توقعات و انتظارات انسانی، گام‌های اساسی برداشته و به پیشرفت‌های زیادی نائل آید. دانشگاه علوم انتظامی به عنوان تنها مؤسسه آموزش عالی تربیت افسران پلیس در نظام مقدس جمهوری اسلامی و همچنین مرکز ثقل دانش، بینش و مهارت در علوم پلیسی با دارا بودن دانشکده‌های تخصصی مربوط، وظیفه آموزش و تربیت افسران متخصص را برعهده دارد.

این دانشگاه علاوه بر بهره‌گیری از دانش موجود در دنیا به تناسب و اقتضای بومی، با استفاده از نظرات حوزه‌های تخصصی پلیس، دست به تولید دانش زده و با تدوین و تألیف منابع آموزشی مورد نیاز، خلاهای علمی خود را پوشش می‌دهد.

دانشگاه علوم انتظامی با تقویت ادبیات و دانش انتظامی، زمینه‌های رشد و توسعه آموزش دانشجویان رسته‌های تخصصی را فراهم نموده است تا پاسخ‌گوی نیازها و انتظارات روزافزون جامعه در حوزه علوم پلیسی باشد. کتابی که پیش روی شما خواننده گرامی قرار دارد، حاصل همین ایده بوده و به دانشجویان عزیز دانشگاه علوم انتظامی، همکاران، اندیشمندان و علاقه‌مندان به حوزه علوم پلیسی تقدیم می‌شود و انتظار می‌رود که با ارائه نظرات اصلاحی خود معاونت آموزش دانشگاه را در راستای ارتقاء و بهبود کیفی کتاب یاری کند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۱
فصل اول: کلیات	۱۵
اهداف رفتاری	۱۵
۱- تعریف جامعه‌شناسی	۱۵
۲- اهمیت و ضرورت جامعه‌شناسی	۱۹
۳- رابطه جامعه‌شناسی با سایر علوم	۲۰
۴- رابطه جامعه‌شناسی با علوم سیاسی	۲۲
۵- رشته‌های تخصصی جامعه‌شناسی	۲۳
۶- نظریه‌ها و رویکردها در جامعه‌شناسی	۲۴
۷- روش‌های تحقیق در جامعه‌شناسی	۲۴
تحقیق اکتشافی (Explorative)	۲۵
تحقیق توصیفی (Descriptive)	۲۵
تحقیق تبیینی (Explanative)	۲۶
۸- مفاهیم	۲۶
سؤال‌های فصل اول	۲۸
فصل دوم: اندیشه‌ها و تفکرات اجتماعی	۲۹
اهداف رفتاری	۲۹
الف: آغاز تفکرات اجتماعی	۲۹
۱- اندیشه اجتماعی و سیاسی لقمان حکیم	۳۰
۲- اندیشه اجتماعی و سیاسی کنفوسیوس حکیم	۳۲
۳- اندیشه اجتماعی و سیاسی زرتشت نبی	۳۵
۴- اندیشه اجتماعی و سیاسی افلاطون	۳۸
۵- اندیشه اجتماعی و سیاسی ارسطو	۴۳
۶- اندیشه اجتماعی و سیاسی توماس آگوستین	۵۱
۷- اندیشه اجتماعی و سیاسی توماس آکویناس	۵۳
۸- اندیشه اجتماعی و سیاسی ابونصر فارابی (۲۵۸-۳۳۹)	۵۵

- ۹- اندیشه اجتماعی و سیاسی ابن سینا (۳۷۰-۴۲۸) ۵۹
- ۱۰- اندیشه اجتماعی و سیاسی خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷-۶۷۲) ۶۲
- ۱۱- اندیشه اجتماعی و سیاسی ابوریحان بیرونی ۶۶
- ۱۲- اندیشه اجتماعی و سیاسی ابن خلدون ۷۵
- ۱۳- اندیشه اجتماعی و سیاسی آگوست کنت (۱۷۹۸-۱۸۵۷) ۸۵
- ۱۴- اندیشه اجتماعی و سیاسی کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳) ۸۷
- ۱۵- اندیشه اجتماعی و سیاسی ماکس وبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰) ۹۴
- ۱۶- اندیشه اجتماعی و سیاسی تالگوت پارسونز ۹۸
- سؤال‌های فصل دوم ۱۰۱
- فصل سوم: مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی** ۱۰۳
- اهداف رفتاری ۱۰۳
- الف: مکاتب جامعه‌شناسی ۱۰۳
- ۱- نظریه مثبت‌گرایی ۱۰۵
- ۲- نظریه تطور گرایی ۱۰۵
- ب: مکاتب مدرن جامعه‌شناسی ۱۰۷
- ۱- مکتب ساخت‌گرایی ۱۰۹
- ۲- مکتب کارکردگرایی ۱۱۰
- ۳- مکتب تضاد ۱۱۲
- ۴- مکتب کنش متقابل ۱۱۲
- ج: مکاتب انشعابی مدرن ۱۱۵
- ۱- مکتب فرانکفورت ۱۱۵
- ۲- مکتب شیکاگو ۱۱۹
- د: نظریه‌های مدرنیته و پست‌مدرنیته ۱۲۱
- ۱- نظریه‌های مصرف ۱۲۲
- ۲- نظریه‌های جهانی‌شدن ۱۲۳
- ۳- نظریه عامل و شبکه ۱۲۵
- ۴- نظریه عمل ۱۲۵
- سؤال‌های فصل سوم ۱۲۶

فصل چهارم: جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری.....	۱۲۷
اهداف رفتاری	۱۲۷
الف: جامعه‌پذیری	۱۲۷
۱- تعریف جامعه‌پذیری	۱۲۷
۲- نقش ارزش‌ها و هنجارهای دینی در جامعه‌پذیری	۱۲۸
ب: فرهنگ‌پذیری	۱۲۸
۱- تعریف فرهنگ	۱۲۸
۲- نقش ارزش‌ها و هنجارهای دینی در فرهنگ‌پذیری	۱۲۹
سؤال‌های فصل چهارم	۱۳۲
فصل پنجم: نهادهای اجتماعی.....	۱۳۳
اهداف رفتاری	۱۳۳
الف: تعریف نهاد اجتماعی	۱۳۳
سؤال‌های فصل پنجم	۱۴۰
فصل ششم: گروه‌های اجتماعی.....	۱۴۱
اهداف رفتاری	۱۴۱
الف: مفهوم گروه اجتماعی	۱۴۱
ب: انواع گروه‌های اجتماعی	۱۴۲
سؤال‌های فصل ششم	۱۴۶
فصل هفتم: تغییرات اجتماعی.....	۱۴۷
اهداف رفتاری	۱۴۷
۱- تغییرات اجتماعی	۱۴۷
۲- تحول اجتماعی	۱۴۹
۳- انواع تغییرات اجتماعی	۱۴۹
۴- عوامل تغییرات اجتماعی	۱۵۰
سؤال‌های فصل هفتم	۱۵۴
فصل هشتم: نابرابری‌های اجتماعی.....	۱۵۵
اهداف رفتاری	۱۵۵
۱- نابرابری اجتماعی	۱۵۵

۱۵۶	۲- طبقات و نابرابری اجتماعی
۱۵۷	۳- قدرت و نابرابری اجتماعی
۱۵۸	۴- دولت و نابرابری اجتماعی
۱۶۰	۵- دین و نابرابری‌های اجتماعی
۱۶۲	سؤال‌های فصل هشتم
۱۶۳	فصل نهم: انحرافات اجتماعی
۱۶۳	اهداف رفتاری
۱۶۳	۱- مفهوم انحراف اجتماعی
۱۶۴	۲- تبیین‌های انحراف اجتماعی
۱۶۷	۳- نقش آموزه‌های دینی در پیشگیری و مقابله با انحرافات
۱۶۸	۴- انحرافات اجتماعی و سیاست
۱۷۲	سؤال‌های فصل نهم
۱۷۳	منابع

مقدمه

جامعه و اجتماع مهم‌ترین مکان و فضای زندگانی و زیست انسان و تجلی کنش هاوواکنش‌ها، رفتارها و روابط اجتماعی میان گروه‌ها، اقوام، طوایف، قبایل، مذاهب و ادیان مختلف است. هسته اولیه جامعه را خانواده تشکیل می‌دهد که خود متشکل از همسران و فرزندان و محیط خانوادگی است و دانش و علمی که در آن به مطالعه و تأمل در خصوص جامعه، اجتماع، روابط اجتماعی، گروه‌های اجتماعی و رفتارهای کنشگران اجتماعی پرداخته می‌شود، جامعه‌شناسی است.

جامعه‌شناسی یکی از رشته‌های تخصصی علوم انسانی است که در آن سعی و تلاش می‌شود تا با مطالعه پدیده‌های اجتماعی به کشف رمز و راز چیستی، چرایی و چگونگی تکوین حوادث و پدیده‌ها، تحولات و تغییرات اجتماعی و متعاقب آن تغییر کنش‌ها و واکنش‌های انسان در حیات اجتماعی و گروه‌های اجتماعی، طبقات اجتماعی، کج‌روی‌ها و انحرافات اجتماعی پی برده شود. در کنار دانش سیاسی و نظریه‌های سیاسی که پویشی برای مدیریت سیاسی جوامع بشری و به کارگیری قدرت برای تمشیت امور جامعه است که در قالب دانشی و علمی که از آن به علوم سیاسی و برخی از آن به علم سیاست یاد کرده‌اند، پرداخته می‌شود. علم سیاست، علمی است که در آن به مطالعه الگوهای تدبیر امور و حل مسائل اجتماعی و روش‌ها و شیوه‌های مختلف کاربرد قدرت برای تمشیت امور و اداره جوامع ملحوظ نظر قرار می‌گیرد؛ به عبارتی می‌توان گفت علم سیاست، جامعه‌شناسی کاربرد قدرت برای اداره امور کشور و جامعه می‌باشد. امام خمینی (ره) در تعریفی از سیاست می‌فرماید: سیاست این است که تمام مصالح جامعه و تمام ابعاد انسان و جامعه را در نظر بگیرد و این‌ها (مردم) را هدایت کند به طرف آن چیزی که صلاحشان باشد (امام خمینی، ۱۳۹۰: ۴۳۲ جلد: ۱۳).

در این تعریف، سیاست مجموعه‌ای از تدابیر، تصمیم‌گیری‌ها و هدایت‌هایی که از سوی حاکمان برای مصالح مردم اتخاذ می‌شود و خیر و مصلحت آنان را تأمین می‌کند. پل ژانت یکی از جامعه‌شناسان در تعریف علم سیاست می‌نویسد: علم سیاست آن بخشی از علوم اجتماعی است که درباره بنیان‌های دولت واصل حکومت بحث و بررسی می‌کند (عالم، ۱۳۷۶: ۲۶). دیوید ایستون سیاست را توزیع آمرانه ارزش‌ها برای جامعه مربوطه است و موریس دوورژه معتقد است جوهره خاص سیاست، طبیعت خاص

سیاست و معنی حقیقی آنکه معطوف به دولت است این است که همیشه و همه‌جا دوجنبتین است و ماهیت آن تصویر ژانوس، خدای دو چهره مظهر حقیقی دولت است؛ زیرا ژرف‌ترین واقعیت سیاسی را بیان می‌کند. ژانوس، نخستین پادشاه افسانهای کشور لاتین ایتالیا بوده است و بر اساس این افسانه، خداوند به وی چنان روش‌بینی داده بود که هم به گذشته و هم به آینده عارف و آگاه باشد؛ علم به گذشته، تبیین و آینده‌نگری وی سبب شد با دو چهره نمایش داده شود (دوورژه، ۱۳۸۹: ۱۶).

شایان توجه است که علم سیاست همیشه یک رشته تحصیلی علمی نبوده است و نخستین دانشمندان علم سیاست در رشته فلسفه، آموزش می‌دیدند نه در رشته علوم اجتماعی (که هنوز از فلسفه جدا نشده بود) بیشتر کارهای تجربی قدیمی، تفسیری و نسبتی انسجام بود و حتی امروز بر سر اینکه حقوقدان‌ها و سیاستمداران معاصر چه می‌توانند بکنند یا چه باید بکنند اختلاف نظر وجود دارد (مانهایم و همکار، ۱۳۷۷: ۱۰۱).

علم سیاست که کارکردش تدبیر امور جامعه و مدیریت خردمندانه مردم و کشور مبتنی بر هدف و یا اهداف معینی است در ارتباط نزدیکی با معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی است، نوع مدیریت یک کشور و نظام سیاسی و ماهیت نظام سیاسی و دولت حاکم بر مردم، بر پایه اندیشه، تفکر و نظریه اجتماعی و سیاسی بنا شده است که در آن نوع تفسیر از جهان هستی، خالق هستی، تعریف از انسان نقش بسیار مهمی دارد؛ بنابراین اگر مکتب فکری و یا نظریه‌ای هستی را هدّمند و مخلوق که توسط خالق و آفریننده‌ای خلق شده است تلقی کنیم و انسان را موجودی خردمند و انتخاب‌گر که در پهنه هستی اشرف مخلوقات خداوند تلقی می‌شود؛ بدانیم آن‌گاه، نوع سیاست، نوع حکومت، نوع نظم سیاسی و دولت را می‌توان تبیین کرد. بازگر اصلی در نظام هستی، انسان است و اینکه، ارسطو انسان را حیوان سیاسی نامیده است، معطوف به عقلانیت و خردمندی انسان می‌باشد و تفکر، اندیشه و دیدگاه‌های او زمینه‌ساز نوع کنش‌ها و واکنش‌ها، رفتارها و کارکردهای او در طول تاریخ بوده است؛ بنابراین نوع نگاه و تفسیر انسان از هستی، جامعه و خودش که به اعتباری، جهان‌بینی وی را تشکیل می‌دهد و نشان می‌دهد که احتمالاً وی چه کردار و رفتاری در پهنه نظام هستی و در جامعه و در روابط اجتماعی با دیگران خواهد داشت. جهان‌بینی به طور خلاصه عبارت از نوع نگاه و تفسیر انسان از هستی، جامعه و خود است. مکاتب فکری و اندیشه‌ای، پارادیم‌ها، تئوری‌ها و نظریه‌های مختلف پدید آمده در ادوار مختلف تاریخی، محصول چنین رویکردی به انسان است؛ انسانی که متفکر، اندیشمند و خلاق بوده و نسبت به پدیده‌های مختلف هستی تأمل و تفکر می‌کند و همواره به دنبال یافتن راه‌ها و روش‌های بهینه‌ای برای مدیریت جوامع انسانی است؛ به نحوی که در آن بیشترین

نظم، امنیت، آسایش، آرامش خاطر، سعادت، خوشبختی و موفقیت و بهره‌وری نصیب انسان‌ها در زندگی و روابط اجتماعی فراهم شود.

اجتماع بشری و جامعه انسانی مشحون از پدیده‌ها و واقعیت‌های اجتماعی گوناگون و متفاوت است که این پدیده‌ها دارای ابعاد و جنبه‌های مختلفی هستند. ارسطو در مواجهه با واقعیات اجتماعی و پدیده‌های مختلف اجتماعی، معتقد است هر پدیده واقعی اجتماعی دارای چهار جنبه است:

- ۱- Philia، اجتماعی بودن و با یکدیگر بودن؛
 - ۲- Coinonia، گروه‌های خاص؛
 - ۳- Politeia، دولت که ارسطو آن را با جامعه کل که به نظر وی حکم نمونه کامل گروه‌های خاص است، یکی می‌داند؛
 - ۴- Nomos مجموعه قواعد رفتار اجتماعی، شامل عادات، اعمال، رسوم، آداب، انواع متفاوت حقوق، اخلاق، خلاصه، شامل تمامی چیزهایی که در زبان‌های آنگلو ساکسون امروزی انتظام اجتماعی یا نظارت اجتماعی نامیده می‌شود (کند راس و همکار، ۱۳۵۴: ۱۲)؛ نکتهٔ جالب اهمیت دیگر این است که هر پدیده و واقعیت اجتماعی که در جامعه مشاهده می‌شود یک جنبهٔ قطعی‌اش مرتبط با دولت و نظام سیاسی و کانون‌های قدرت و اقتدار می‌باشد، بنابراین می‌توان به خوبی رابطهٔ تنگاتنگ جامعه و پدیده‌های اجتماعی را با قدرت که کانون مرکزی سیاست تلقی می‌شود را مشاهده کرد. تحقق محتوای علم سیاست و مدیریت سیاسی یک جامعه و واحد سیاسی که کشور نامیده می‌شود، بدون توجه به خصوصیات و مؤلفه‌های تاریخی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی جامعه و ماهیت روابط دولت، نظام سیاسی با مردم و همچنین روابط اجتماعی مردم، گروه‌های اجتماعی قومی، مذهبی، دینی، سیاسی و همچنین اقشار، صنوف و طبقات اجتماعی با همدیگر امکان‌پذیر به نظر نمی‌رسد.
- شایان توجه است که علم سیاست رابطهٔ عمیق و تنگاتنگی با جامعه‌شناسی دارد؛ زیرا بدون شناخت مؤلفه‌ها، علل و عوامل تأثیرگذار بر تغییرات و تحولات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و همچنین تغییرات و تحولات سیاسی را مورد تجزیه و تحلیل علمی قرار داد و از سوی دیگر بدون مطالعه و بررسی و شناخت مؤلفه‌ها و شاخص‌های قدرت، اقتدار، مشروعیت و قانونی بودن نظام‌های سیاسی و دولت و همچنین نوع نظام سیاسی و دولت و چگونگی کاربرد قدرت در عرصهٔ سیاسی هرگز نمی‌توان مبانی و اصول علم سیاست را مورد مطالعه و بررسی علمی و دقیق قرار داد؛ و نکتهٔ بسیار مهم و حائز اهمیت دیگر این است که جامعه و روابط اجتماعی بستر تدبیر امور و اتخاذ تصمیم‌های مختلف و سبک‌های گوناگون مدیریت سیاسی توسط نخبگان سیاسی و حاکمان

می‌باشد و چگونگی ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و سیاسی نقش تعیین‌کننده‌ای در نوع سیاست و روابط معطوف به قدرت سیاسی را در یک جامعه ترسیم می‌کند؛ بنابراین می‌توان طیف وسیعی از مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و متغیرهای اجتماعی و جامعه‌شناختی را که تأثیر شایان توجهی در سیاست و کاربرد قدرت سیاسی در جامعه دارند را مورد شناسایی و تجزیه و تحلیل قرار داد؛ علاوه به موارد مزبور، یکی از اهداف مهم تدوین این کتاب، ترسیم چارچوب‌های کلان جامعه‌شناسی، اندیشه‌ها و نظریه‌های اجتماعی در فرایند کشف و یافتن روش‌ها و الگوهای منطقی و خردمندانه حکمرانی و مدیریت سیاسی در جوامع بشری است که در طی قرون و اعصار دغدغه مهم واصلی فلاسفه و متفکران علوم اجتماعی و سیاسی بوده است؛ که خود به نوعی ترسیم روابط کلان، فی‌مابین علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی با علم سیاست تلقی می‌شود. شایان توجه است بر اساس دیدگاه‌های برخی از متفکران علوم اجتماعی، قوانین و قواعدی منطقی بر جامعه و تاریخ حکمفرما است و جامعه مانند یک موجود زنده و در حرکت بوده و دارای هویت و شخصیتی معین می‌باشد. استاد شهید مرتضی مطهری معتقد است: در میان علمای اسلامی شاید اولین فردی که به صراحت از سنن و قوانین حاکم بر جامعه، مستقل از سنن و قوانین افراد، یادکرده است و در نتیجه برای جامعه، شخصیت و طبیعت، قائل شده است عبدالرحمن ابن خلدون تونسلی است؛ که در کتاب مقدمه‌اش بر تاریخ به تفصیل بحث کرده است (مطهری، ۱۳۷۲: ۳۲۶).

کتابی که ملاحظه می‌شود پویشی علمی به منظور تبیین‌هایی از جامعه‌شناسی، برخی مکاتب معروف جامعه‌شناسی و نظریه‌های اجتماعی و سیاسی برخی از فلاسفه مسلمان و همچنین فلاسفه غربی است. در پایان مقدمه، شایسته است از ناظر محترم، جناب آقای دکتر محمد جهانتاب در مطالعه و بررسی محتوای مطالب و ارائه برخی توصیه‌های خوب و سازنده، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم.

دکتر یوسف ترابی مهرماه ۱۳۹۸